

SEIJA RIDELL

Virta katsojaa vie eli hukuttaako arki merkityksen?

Kirjoitukseni lähtee liikkeelle joukkoviestinnän tutkimuksen paljon puhutusta 'etnografisesta' käännteestä, jonka myötä merkityksellistämisen arkiset prosessit ovat nousseet yhä useampien tarkastelujen keskiöön. Arkielämä on mediaetnografialle se ensisijainen konteksti, jossa joukkoviestinnän käyttöä ja tulkintaa tulee tarkastella. Yhden ääri-ilmauksensa arjen ensisijaistaminen saa Joke Hermesin tuoreessa tutkimusohjelmassa, jonka mukaan joukkoviestinnän tekstit ovat arkisessa käytössä valtaosin merkityksettömiä eikä niitä näin ollen tarvitse ottaa vastaanottoa tutkittaessa lainkaan huomioon.

Kirjoituksessani tarkastelen, millainen oikeastaan on se haaste, jonka Hermes katsoo merkityksettömyyden teesillään tarjoavansa nykyiselle kulttuurilähtöiselle yleisötutkimukselle. Lähestyn asiaa kautta rantain tutkailemalla, millaisia sitoumuksia sisältyy television arkisen katselun jäsentämiseen metaforisesti 'virraksi'. Tätä ennen silmään tapaa, jolla etnografisesti virittynyt joukkoviestinnän tutkimus hahmottaa myös arkielämää itseään 'virraksi'. Pulahtaminen arjen ja television katselun virtoihin tarjoaa taustaa arvioida merkityksettömyyden teesin merkitystä eritoten kriittisen kulttuurilähtöisen uutis-tutkimuksen kannalta.

Reseptiosta rutiiniin

Laadullisessa yleisötutkimuksessa on viime vuosina tapahtunut selkeä 'etnografinen' siirtymä. Yhä useampia tutkijoita ovat alkaneet kiinnostaa tavat, joilla joukkoviestintää käytetään ja merkityksellistetään osana jokapäiväistä elämää. Termi 'etnografinen' viittaa tässä yhteydessä yhtäältä siihen, että tutkijat pyrkivät mahdollisimman hienovaraisin keinoin saamaan selville, miten ihmiset kokevat ja hahmottavat suhteensa joukkoviestintään. Toisaalta termi viittaa tutkijoiden haluun tuoda tämä arkinen 'alkuasukasnäkökulma' tutkimuksessa monivivahteisena esiin.¹ Juuri arki tai arkielämä asettaa tällöin sen kehyksen, jonka sisällä joukkoviestinnän ja yleisön suhteita tarkastellaan.

Halu korostaa arkisten käytäntöjen tärkeyttä saa ohjelmallisen ääri-ilmauksensa Hermesin (1993a) tuoreessa väitöskirjassa. Hermes ei tyydy kulttuurilähtöisen yleisötutkimuksen tapaan painottamaan, että joukkoviestinnän vastaanotto on ankkuroitunut arkipäivän käytännöllisiin toimintoihin, joiden *kontekstissa* tekstejä tulkitaan. Sitävastoin hänen ajatuksenaan on, että joukkoviestinnän teksteillä ylimalkaan on merkitys

vain *osina* arjen rytmiä ja rutiineja, niiden ylläpitäjinä ja vaatimuksiin mukautujina. Niinpä ymmärtääkseen, miten ihmiset joukkoviestintää merkityksellistävät, on ”ymmärrettävä arkielämää: sen toimintojen erityisiä rutiineja ja arvojärjestyksiä” (Hermes, mt., 54). Teksteillä itsellään ei ole juuri osaa eikä arpaakaan siihen, millaisia merkityksiä niille arjen yhteyksissä annetaan.

Näillä teeseillä Hermes tekee eroa kulttuurilähtöiseen yleisötutkimukseen, joka hänestä (1993a, 42) olettaa liian ongelmattomasti, että joukkoviestinnän tekstit olisivat yleisölle aina merkityksellisiä, kun arkielämässä tekstejä itse asiassa luonnehtii niiden ’merkityksettömyys’ käyttäjilleen. Toisin kuin esimerkiksi reseptitutkimus, joka korostaa tekstien ja yleisön merkityksenannon erittelyä rinnakkain selvittäessä, miten joukkoviestintää merkityksellistetään (esim. Jensen 1987, 1988, 1991), Hermes pitää riittävänä että tutkitaan vain tapoja, joilla tekstejä kirjoitetaan. Toisin sanoen tarkasteltaessa, miten joukkoviestinnän lajityypit tehdään tolkullisiksi, ”tekstien itsensä (narratiivista) rakennetta tai sisältöä ei tarvitse ottaa lainkaan huomioon” (Hermes 1993a, 200). Niiden sijasta ensisijainen huomio on kohdistettava ”lukijoiden raporteihin arkielämästään” (mt., 202).

Teksti- yleisösuhteen korvaaminen arjen rutiineilla on eräänlainen päätepiste siirtymässä teksteistä konteksteihin tai — kuten Hermes itse (mt., 200) asian ilmaisee — kehityksessä ”tekstin suistamisessa jalustaltaan”. Epistemologisessa mielessä Hermes menee tällä liikulla askeleen pidemmälle kuin toistaiseksi vannoutuneen joukkoviestinnän arkisesta käytöstä kiinnostunut tutkija. Esimerkiksi Roger Silverstonen (1990, 177; 1988, 39- 41) mielestä arkielämää voidaan tutkia televisiota — ja keskeisesti sen tekstuaalista ja narratiivista luonnetta — selvittämällä. Hermes sitä vastoin muotoilee eksplisiittiseksi ohjelmaksi sen Schröderin (1994, 338, 342) mediaetnografiassa näkemän virityksen, jossa arjen nimissä sysätään joukkoviestintä(välineet ja - tekstit) kokonaan pois tutkimuksen keskiöstä. Tästä lähtökohdasta esimerkiksi televisio näyttäytyy ”ääntä ja kuvaa erittäväksi huonekaluksi”, jota ei tulkita vaan käytetään (ks. Morley 1992, 274).

Vaikka Hermes varsinaisesti tarkastelee naistenlehtien lukemista ja kohdistaa polemiikkinsa lähinnä viihteellisten lajityyppien tutkimuksen suuntaan, hänen teesinsä on tarkoitettu tutkimusohjelmaksi myös muiden lajityyppien ja yleisön suhteiden jäsentämiseksi (Hermes 1993a, 127, 199). Esimerkiksi uutisista Hermes arvelee, että niitä ehkä seurataan sisältöjen sijasta pikemminkin tietynlaisen identiteetin esittämiseksi, vaikkapa jotta annettaisiin poliittisesti valvutuneen henkilön vaikutelma (mt., 199).

Hermesin arjen sammakkoperspektiiviin nojaava tutkimusohjelma olisi periaatteessa helppo tyrmätä suoralta kädeltä väittämällä sitä käyttötarkoitustutkimukseksi arkisemmissa pukineissa.² Se voitaisiin nihiloida vaivattomasti myös argumentein, joilla kriittiseksi itsensä mieltävä joukkoviestinnän tutkimus on rusikoinut ns. tulkitsevaa paradigmaa eli osoittamalla, että Hermes sivuuttaa joukkoviestinnän muotojen ja sisältöjen kytketymisen laajempiin yhteiskunnallisiin ja kulttuuriin rakenteisiin ja ummistaa näin silmänsä taloudelliselta ja symboliselta vallalta (ks. esim. Carragee 1990; Evans 1990).

Otan Hermesin ohjelman kuitenkin keskusteluhaasteena kulttuurisesti ja kriittisesti orientoituneelle joukkoviestinnän vastaanoton tutkimukselle.³ Ennen muuta täl-

löin kannattaa pohtia väitettä, että joukkoviestinnän tarkastelu alistaisena osana arkielämän rutiineja tarjoaisi emansipatorisen epistemologisen lähtökohdan ja raivaisi nykyistä vastaanoton tutkimusta enemmän ”poliittista tilaa” (Hermes 1993b, 493). Epäsuorasti ’arjen epistemologia’ — vaikka se olisi haluttaessa mahdollista kuitata joukkoviestintäkoneiston tuotteiden ja samalla kulttuurisen ja symbolisen alistuksen af-firmaationa — lisäksi virittää tutkimuksen sosiaalista roolia koskevia kysymyksiä ja haastaa myös kriittisinä ja edistyksellisinä itseään pitäviä tutkijoita itsetutkiskeluun, pohtimaan oman kritiikkinsä perusteita ja sen konkreettisia yhteiskunnallisia vaikutuksia.

Konkretisoin seuraavassa ajatusta arjen ensisijaisuudesta joukkoviestinnän muotoihin — yksittäisiin lajityyppeihin ja teksteihin — nähden tarkastelemalla käsitystä television katselusta ’virtana’. Raymond Williamsin (1974) aikoinaan lanseeraama termi virta (flow) on nostettu viimeaikaisessa reseptiotutkimuksessa esiin lupaavana käsitteenä vastaanoton tutkimiseksi myös empirisesti (Jensen et al. 1994). Vaikkei Williams käytäkään termejä arki tai arkielämä, hän viittaa virralla television katseluun sellaisena kuin sitä jokapäiväisenä toimintona harrastetaan. Myöhemmät virran kielikuvaa vastaanottoon soveltaneet tutkijat ovat kytkeneet television — ja laajemmin joukkoviestinnän — seuraamisen virtana eksplisiittisesti osaksi arkielämän tapahtumista. Merkillepantavaa kuitenkin on, että ’etnografisessa’ käytössä virrasta ovat pitkälti karsiutuneet ne negatiiviset ja kriittiset painotukset, joita Williams (1975, 93- 94) siihen vielä liitti. Kielikuvalla korostetaan nykyään nimenomaisesti, että virtana arjen virrassa joukkoviestinnällä on alistainen rooli. Joukkoviestinnän arkisen käytön luonnehtiminen virraksi näyttäisi siis sisältävän vastaavan ’merkityksettömyyden’ teesin kuin Hermesin tutkimusohjelma.

Pohdin ensiksikin, millaiseksi arjen tai arkielämän metaforinen rinnastaminen virtaan käsitteellistää inhimillisen toimijuuden luonteen ja rajat. Toiseksi tarkastelen, millaisina virran kielikuvan ulottaminen television katseluun esittää television ja yleisön suhteet. Ajatukseni on, että nykyisessä reflektiomattomuudessaan kielikuva on sekä ahdas että sisältää sellaisia tutkimuspoliittisia implikaatioita, joihin sen hyödyntäjät eivät ole kiinnittäneet huomiota ja jotka eivät ole sopusoinnussa heidän julkilausuttujen periaatteidensa kanssa.⁴ Oman sivujuonteensa muodostavat tällöin ne jännitteet, joita ’etnografisen’ diskurssin omaksuminen tuottaa joukkoviestinnän reseptioteoriaa keskeisesti kehittäneen Klaus Bruhn Jensenin tarkasteluihin. Pulahtettuani arjen ja arkisen televisionkatselun syövereihin palaan lopuksi arvioimaan Hermesin ohjelmaa. Virran kielikuvaston piiloisten sitoumusten erittely tarjoaa aineksia arvioida, millainen on se haaste, jonka hänen merkityksettömyyden teesiin perustuva tulkintansa ’arjen epistemologiasta’ kriittiselle vastaanoton tutkimukselle todella tarjoaa. Eryytenä rinnastuskohteena käytän tässä yhteydessä uutisreseption tutkimusta.

Arvoituksellinen arki

Kuten Drotner (1994, 341, 346- 347) huomauttaa, vaikka kiinnostus joukkoviestinnän arkiseen käyttöön on 80- luvulta lähtien tasaisesti lisääntynyt, itse arkielämä on toistaiseksi jäänyt hämäräksi ja aliteoretisoiduksi käsitteeksi, jota sovelletaan monin toisis-

taan poikkeavin tavoin ja juuri koskaan tarkasti määrittelemättä. Eksplisiittisen määritelmän sijasta arkielämää näyttäisi tutkimuksessa luonnehtivan lähinnä se minä sitä ei pidetä. Drotner (mt., 341) onkin sitä mieltä, että arki jää etnografisesti orientoituneessa joukkoviestinnän tutkimuksessa "diskursiiviseksi arvoitukseksi". Tutkijan lähtökohdista riippuen sitä esimerkiksi lähestytään joko pessimistisesti alistuksen tai optimistisesti vastarinnan tyysijana (mt., 347- 349).

Niin keskeinen kuin arjen käsite myös Hermesin sammakkoperspektiivin kannalta on, hänkään ei varsinaisesti määrittele, mitä hän arjella tarkoittaa. Selväksi käy oikeastaan vain, että arkielämä on jotakin, mikä perustuu asioiden ja tapahtumien rutiiniluonteisuudelle mutta sisältää myös muutoksen mahdollisuuden. Lähimmäksi määritelmää Hermes (1993a, 8) tulee todetessaan, että hän tarkastelee "arki-elämää rutiinotoimintojen ja merkityksenannon yhdistelmänä". Arjelle on ominaista asioiden ja tapahtumien rutinoitumiseen perustuva itsestäänselvyys; tapahtumisesta tulee merkityksellistä vasta kun tämä itsestäänselvyys syystä tai toisesta rikkoutuu (mt., 56). Kärjistäen voisi siis yleistää, että Hermesille arkista toimintaa arksimmillaan luonnehtii tietynlainen 'ajatuksettomuus'.

Monien muiden etnografisesti suuntautuneiden yleisötutkijoiden tapaan Hermes nojautuu käsityksessään arkisen merkityksenannon luonteesta (erityisesti Alfred Schutzin) fenomenologiaan. Fenomenologinen lähestymistapa selittää hänestä ainakin osittain joukkoviestintien arkisen 'merkityksettömyyden'. Osana arjen rutiineja niiden käytöllä toimintana sen enempää kuin yksittäisinä teksteinäkään ei ole tietoista merkitystä eikä niitä erikseen pohdita. Juuri tästä syystä ihmisillä on vaikeuksia selittää, miksi ja miten he lukevat esimerkiksi naistenlehtiä. Koska ne ovat merkityksellisiä vain täyttäessään arjen tyhjiä joutohetkiä, niitä ei teksteinä muisteta oikeastaan lainkaan. (Hermes, mt., 53- 56)

Hagen (1992, 31) täsmentää tv- uutisten vastaanottoa käsittelevässä tutkimuksessaan arjen "hieman epämääräistä" käsitettä erottamalla siinä joitakin olottuvuuksia. Arkielämään sisältyy hänestä ensiksikin erilaisten toimintojen ja tehtävien päivittäinen organisointi. Esimerkiksi Hagen ottaa (kodin) talousaskareet, joiden luonnetta voidaan hänestä valaista hedelmällisesti sukupuolinäkökulmasta. Toiseksi Hagen nostaa esiin arjen kokemuksellisen luonteen "elämismaailmana" (Husserl). Tällä hän viittaa olemassaoloon sellaisena kuin se koetaan välittömästi ja ei- refleksiivisesti (mt., 32). Hagen rinnastaa arjen elämismaailma- aspektin Giddensin ideaan praktisesta tietoisuudesta. Toisin sanoen arkiseen kokemukseen sisältyvät myös tieto tai uskomukset, joita ihmisillä on omista yhteiskunnallisista oloistaan ja oman toimintansa ehdoista mutta joita heidän on vaikea pukea sanoiksi (mt., 33). Kolmas arjen aspekti Hagenin mielestä on, että sen keskeinen 'tapahtumapaikka' on koti(talous). Etenkin Pohjoismaissa ja Pohjois- Euroopassa se on muodostunut arkielämän institutionalisoituneeksi tyysijaksi. (mt.) Hermes kuitenkin muistuttaa, ettei arki missään tapauksessa rajaudu vain kotitalouden seinien sisään vaan esimerkiksi työssäkäynti on yhtälailla rutiinien ympärille järjestynyttä arkista toimintaa (ks. Hermes 1995).

Yksi syy arjen käsitteelliseen hämäryyteen on, kuten Hermes huomauttaa, että arkea on vaikea 'saada kiinni' itsessään. Lähimmäksi sitä tutkija voi päästä kuuntelemalla ihmisten arkea koskevaa puhetta tai tarkkailemalla omaansa tai muiden tapoja

elää elämäänsä. (ks. Hermes 1995) Nähdäkseni yksi mahdollisuus lähestyä arkea analyttisesti kuitenkin on tutkailla sitä koskevia kulttuurisia määreitä. Uppoutumatta tässä sen syvemältä arjen arvoituksiin, kiinnitänkin huomioni yhteen määreeseen, joka näyttäisi keskeisesti ja samalla eksplikoimattomasti luonnehtivan arkielämän ymmärtämistä myös arjen ensisijaisuutta korostavissa joukkoviestinnän vastaanoton tutkimuksissa. Tarkoitän arjen metaforista rinnastamista virtaan⁵ ja tämän rinnastuksen ulottamista koskemaan television arkista katselua. Kuten esimerkiksi Jensen et al. (1994, 7) korostavat, ”television katsojavirtaa on tulkittava suhteessa arkielämän virtaan”.

Arjen virtamaisuus — tapahtumien eteneminen ajassa ikään kuin huomaamatta ja omalla painollaan, ilman merkittäviä katkoksia — hallitsee myös arjen arkista ymmärtämistä. Suotta ei arkeen suomen kielessä viitata elämänmenona. Samalla kyseessä on kuitenkin ideaali, sillä arkisen tapahtumisen tasaista kulkua uhkaavat jatkuvasti pienemmät ja suuremmat vastoinkäymiset. Tapahtumisen toisteisuus ja säännönmukaisuus ovat tapa järjestää ja hallita elämän ennakoimattomuutta, mutta ne eivät takaa järjestystä; rutiinien rikkoutuminen ennemmin tai myöhemmin on jatkuva uhka (esim. Silverstone 1988, 36; myös Drotner 1994, 352).

Kuten kielikuvat yleensä myös arjen luonnehtiminen virraksi ja arkisen olemassaolon ja kokemisen rinnastaminen virtaamiseen jättää tulkitsijan omille mielteille huomattavasti tilaa samalla kun enemmän tai vähemmän vakiintuneet kulttuuriset sopimukset määrittelevät kielikuvan alan ja kytkevät sen laajemman metaforajärjestelmän osaksi (vrt. Hellsten 1994, 75-76). Ensiksikin ’virta’ liittyy puheena olevan asian luontoon, se varustaa arjen määreillä, joista oli jo puhe: kyseessä on tasainen, rikkumaton kulku, jota kuitenkin mahdolliset mullistukset koko ajan uhkaavat. Osana luontoa virta onkin viime kädessä arvaamaton ja hallitsematon, siinä voi olla salaisia pinnanalaisia pyönteitä ja syövereitä, se saattaa tulvia yli ja peittää kaiken alleen, jne. Ainakin suomen kielessä virta- sanaan liittyvä suurten vesimassojen tuntu sisältää jo sinällään uhan aspektin.⁶ Toisin sanoen myös niin tutussa ja turvallisessa arjen kulussa piilee arvaamattomia ja armottomia syvyyksiä.

Toiseksi arjen luonnehtiminen virraksi sisältää ajatuksen ihmisten elämisestä hyvin konkreettisesti ’siinä’, arjen virran sisällä — samalla kertaa sen kannatettavana ja kuljetettavana. Voisikin väittää, että arjen rinnastaminen virtaan sisältää sangen fatalistisen käsityksen inhimillisestä olemassaolosta ja toimijuudesta: viime kädessä ihminen on virran vietävänä, yritykset ennakoita ja järjestää tapahtumien kulkua ovat lopulta turhia. Tähän liittyy läheisesti tapahtumien viimekätinen, ’luonnonvoimainen’ satumanvaraisuus ja käsittämättömyys: ’se tulee mikä on tullakseen’. Yhden kiteytyneimmistä muodoistaan tämä arkipäivän filosofia epäilemättä saa kotimaisten iskelmänikkareiden käsissä. Kaiken kaikkiaan ’arkisessa’ käytössä metafora arjesta virtana lataa arkielämän kulttuurisilla määreillä, joita voi hyvällä syyllä kutsua melodramaattiseksi (Ang 1985).

Arjen virtamaisuus elää etnografisesti viritetyssä joukkoviestinnän tutkimuksessa annettuna. Esimerkiksi Hermes — vaikka vaatiikin painokkaasti että tutkijan on ymmärrettävä arkielämää voidakseen ymmärtää, miten ihmiset käyttävät ja merkityksellistävät joukkoviestintää — katsoo, ettei arkea ole tarpeen pohtia käsitteellisesti

(Hermes 1995; myös Hermes 1993b, 504). Jättäessään 'arjen virran' määrittelemättä eksplisiittisesti etnografisesti suuntautuneet tutkijat nojautuvatkin sen laajempaan kulttuuriseen ymmärtämiseen, johon keskeisesti sisältyy mm. kuvattu 'kohtalonusko' suhteessa inhimillisen toimijuuden luonteeseen.

Television ja sen katselun virrat

Joukkoviestinnän — erityisesti television — vastaanoton metaforinen rinnastaminen virtaan on lisääntynyt etnografisesti virittyneen yleisötutkimuksen kasvaneen suosion myötä. Tämä on ymmärrettävää, pidetäänhän televisiota yleisesti välineenä, joka muuttuu elämän arkiseen menoon.⁷ Esimerkiksi Silverstone (1990, 178) huomauttaa, että "televideo on konstruoitu kotoisaksi, perheen ja kotitalouden välineeksi". Hänestä (1988, 22) televisio on suorastaan väline, joka on "onnistuneesti tunkeutunut arkielämän sieluun". Hermes (1993a, 41) nostaa television lähes naistenlehtien rinnalle arkisessa näkymättömyydessä todetessaan, että "sekä televisiosta että naistenlehdistä on tullut niin vakiintunut osa elämäämme, ettei niiden asemaa juurikaan kyseenalaisteta". Jälkimmäiset ovat silti arkistakin arkisempia; tuttuudessaan ne ovat lähes huomaamattomia (mt.). Myös Morley, jonka mukaan uudet viestintävälineet, televisio mukaanlukien, tekevät aina alkuvaiheessaan vihamielisen hyökkäyksen kotitalouden yksityiseen tilaan, katsoo, että ne lopulta yksi toisensa jälkeen kotiutetaan 'olohuoneen katselukäytäntöihin' (Morley 1992, 235- 239). Tai kuten Ellis (1992, 113- 115) toteaa, televisio on tuttu ja kotoinen väline jo siitä yksinkertaisesta syystä, että se on siellä, intiimisti ja huomaamattomasti olohuoneen nurkassa. Samalla television tarjonta on rakennettu juuri tällaista perhekeskeistä kotoisuutta silmälläpitäen.

Pidettiinpä television kotoista tuttuutta sitten viestintäteollisuuden tietoisien suunnittelun tai arkielämän mukauttavan vaikutuksen tuloksena, televisio silti samalla sijaitsee kodin ja ulkomaailman, yksityisen ja julkisen tilan, rajalla välittäen näitä kahta toisiinsa. Kuten Silverstone (1988, 26) toteaa, kulttuurisessa kokemuksessamme televisio ilmentää eräänlaista kynnystä. Hänestä eritoten televisiouutislähetys alun ja lopun 'siirtymärituaaleineen' olennoi television tarjoamaa matkaa pois tutusta ja normaalista arkipäivästä tuntemattomaan ja uhkaavaan ulkomaailmaan sekä paluuta takaisin edellisen turvaan. Ellis (1992, 165- 167) taas huomauttaa, että televisio samalla kertoo sekä tuo ulkomaailman 'välittömänä' nähtäväksi että eristää katsojat siitä tehokkaasti. Televisio näyttää tutussa ja turvallisessa olohuoneessaan vastaanotintensa ääressä istuville katsojille ulkomaailman epänormaalien, omituisien ja epävakaiden menon.

Paradoksaalisesti siis televisio arkisesta tuttuudestaan huolimatta tuo ihmisten ulottuville asioita, jotka saattavat uhata arjen vakiintunutta järjestystä; sen 'ulkoa sisälle' suuntautuvassa ohjelmavirrassa esimerkiksi piilee katsojan kokemuksen kannalta jatkuva yliluvimisen vaara (vrt. Ellis 1992, 167). Kuvaavaa onkin, että Raymond Williams päätyi virran metaforaan järkyttyään yhdysvaltalaisesta televisiotarjonnasta, jossa brittiläisestä poiketen ohjelmat, mainokset ja trailerit seuraavat toisiaan katkeamattomana nauhana — "yhtenä vastuuttomana kuvien ja tuntemusten virtana" (Williams 1975, 92).

Virtamaisuus — sekä tv- ohjelmien että television katselun mielessä — tava- taankin liittyy yhtäältä yhdysvaltalaiseen televisioon erityisesti ja toisaalta yleisemmin kansainväliseen kaupalliseen televisiokulttuuriin, jossa ruudusta tulee ohjelmaa useilta eri kanavilta periaatteessa vuorokauden ympäri. Kaapeli- ja satelliittitelevision yleisty- misen myötä 'aidosti' monikanavainen televisiokulttuuri (esim. Larsen 1992, 125) on nykypäivää myös yhä useammassa Euroopan maassa. Virtamaisen television puo- lestaan katsotaan edellyttävän ja tuottavan vastineekseen virtamaista katselua. Wil- liams (1975, 94) esimerkiksi toteaa että tapa, jolla yhdysvaltalaisen television 'tauton' ohjelmavirta on järjestetty, on omiaan suosimaan 'tautonta' katselua. Hagen (1992, 142) puolestaan huomauttaa, että "yhä useampien norjalaisten pääsy yhä useammille tv- kanaville totuttaa heidät virtamaisempaan televisiotarjontaan, etenkin nuorempi polvi varttuu pujottelemaan kanavilla".

Yhtäältä näyttäisi, että nimenomaisesti virtamaiseksi suunniteltu kaupallinen tele- visio vastaa lähimmin arkielämän luonnetta ja vaatimuksia. Kun ohjelmatarjonta on ympärivuorokautista, monikanavaista ja ohjelmien eroja korostamatonta, ihmisten mahdollisuudet käyttää televisiota siten ja silloin kun se heille sopii ovat periaatteessa optimaaliset. Kuten Williams (1975, 94) huomauttaa yhdysvaltalaiseen televisioon vii- taten, tuskin monet katsovat televisiota kellon ympäri, mutta "virta on koko ajan saata- valla, useina vaihtoehtoisina ketjuina, vain napin painalluksen päässä". Virran metafo- ran fatalistiselta pohjavireeltä ei silti voi välttyä tässääkään. Virtamainen televisio nimit- täin näyttäytyy samalla vääjäämättömyytenä, joka ennemmin tai myöhemmin sysää tieltään kansalliseen lähetystoimintaan perustuvan mallin selkeästi toisistaan ja mai- noksista erottuvine ohjelmineen. Esimerkiksi Hagen (1992, 141- 142) uskoo virtamai- suuden lisääntyvän myös Norjan kansallisen televisioyhtiön konseptina, koska yhdys- valtalaista televisiota pidetään "hyvän television" mallina sen toimintaa ja muotokieltä kehitettäessä. Jensen et al. (1994, 1) toteavat yleisemmin eurooppalaisesta televisios- ta, että siinä jo tapahtunut rakennemuutos yhdysvaltalaisen television virtamaiseen suuntaan syvenee jatkossa entisestään.

Millaista sitten on television katselu virtana? Klassinen luonnehdinta on tietysti peräisin Williamsilta (1975, 95), jonka mukaan se on "kuin olisi luenut samana päivä- nä kaksi näytelmää, kolme sanomalehteä ja käynyt vielä varieteessa, luennolla ja jal- kapallo- ottelussa". Nämä moninaiset yksiköt (items) kuitenkin yhdistyvät katselukoke- muksessa vaikeasti kuvattavalla tavalla. Williams (mt., 89, 94) perustelee television katselun virtamaista luonnetta havainnollaan, että useimmat ihmiset sanovat 'katso- vansa televisiota' sen sijaan että kertoisivat katsovansa televisiosta yksittäisiä ohjel- mia, vaikkapa uutisia. Virtamaisuutta tukee hänestä toinenkin yleinen kokemus eli se, että televisio on vaikea laittaa kiinni, kun sitä kerran ryhtyy katsomaan: "kerta toisensa jälkeen löydämme itsemme katsomasta yhden ohjelman perään toisen ja sen perään kolmannen" (mt., 94) Myös Hagen (1992, 140) kuvaa tv:n katselua toteamalla, että yksittäisen ohjelman, vaikkapa uutislähetysten, katsominen on osa television katso- misen kokonaiskokemusta. Jopa ohjelmien virrasta nimenomaisesti erottautumaan pyrkivien (kansallisten) televisio uutisten katsominen on usein käytännössä osa katse- lun virtaa sikäli, että niiden päätyttyä katsojat usein tuntevat houkutusta jatkaa katse- lua ja päätyvät näin uutisten katsomisen sijasta 'katselemaan televisiota' (mt., 142).

Metaforisessa kielenkäytössä pitäytyäksemme vaikuttaa siis siltä, että television ohjelmavirta vie katsojan helposti mukanaan.⁸

Virtamaisuuteen liittyy oleellisesti ajatus genererajojen hämärtymisestä ja jopa katoamisesta niin television ohjelmiston kuin sen vastaanotonkin jäsentäjänä. Williams (1975, 93) toteaa, että yksittäiset ohjelmayksiköt jäävät sekä suunnitellun ohjelmistovirran että katseluvirran jalkoihin. Kaupallisessa televisiossa edelliseen liittyy trailereiden suuri määrä. Sen tehtävänä on ylläpitää virtaa ja pyrkiä säilyttämään katsoja siinä koko ajan mukana. Lisäksi television virrassa nousee lyhyin väliajoin esiin kiinnostusta herättäviä ja lisää jännitystä lupaavia elementtejä, joilla pyritään yhtäältä saamaan kiinni kulloinkin satunnaisesti virtaan kurkistavat ja toisaalta pitämään koukussa jo virrassa olevat (mt., 94). Television katselun virrassa tulkinnan horisontiksi puolestaan muodostuu ohjelmien lajityypin sijasta se virran ketju tai juonne, jota katsoja kulloisellakin katselurupeamalla seuraa tai tulee seuranneeksi. Siitä rakentuu eräänlainen 'metakertomus', jonka sisällä teemat, tapahtumat ja henkilöt alkavat viitata toisiinsa genererajoista piittaamatta. (mt., 92) Virran kielikuvastossa pitäytyen olisi loogista puhua vaikkapa 'pyörteestä', johon katsoja heittäytyy.

Ellis vie idean genererajojen katoamisesta television virrassa Williamsia pidemmälle. Hänestä Williams sitoutuu virran määrittelyssään ajatukseen yksittäisistä tv-teksteistä, jotka joutuvat alttiiksi katselun virralle ja menettävät siinä 'teosmaisen' luonteensa, kun television kulttuurisella muodolla on ylimalkaan hyvin vähän tekemistä yksittäisten tekstien kanssa (Ellis 1992, 118). Television tarjonta koostuu Ellisin mielestä erillisistä kuvallis- sanallisista jaksoista eli segmenteistä, joiden pituus on enimmillään noin viisi minuuttia (mt., 112). Kukin jakso muodostaa oman merkitysykseytensä vailla yhteyttä sitä edeltäviin ja seuraaviin jaksoihin (mt., 122- 123). Tapaa, jolla television virta jaksottuu, puolestaan rakenteistaa se, muodostavatko jaksot ryhmiä kasautuvasti — kuten uutiset ja mainokset — vaiko tietyn toiston logiikan perusteella — kuten fiktiiviset tv- sarjat (mt., 112). Tällainen lyhyisiin 'merkityssykyksiin' perustuva sarjamaisuuden logiikka — joko edellisessä tai jälkimmäisessä mielessä — on Ellisille nimenomaisesti televisiomaista logiikkaa, joka ottaa huomioon, että arkielämän kontekstissa katsojan huomion hetkistä on koko ajan kilpailtava (mt., 121- 123, 162). Ideaali muoto tältä kannalta on puolen minuutin 'spottimainos', jossa kuvat ja sanat muodostavat tiiviin ja itsenäisen merkityskokonaisuuden (mt., 118).

Siinä missä Williamsin virtakäsityksessä erityyppisten ohjelmien — vaikka kaootininkin — 'vuoropuhelu' on osa television katselukokemusta, Ellisillä television arkinen välineluonne syrjäyttää lajityypin sinä tulkinnallisena kehikkona, jossa tv:n tarjontaa merkityksellistetään. Samalla Ellis 'puhdistaa' virtaa Williamsin siihen liittämistä negatiivisista määreistä. Siinä missä Williams katsoo television virtamaisuuden pitkälti juontuvan kaupallisen televisiotoiminnan vaatimuksista ja rajoituksista, Ellisille kyse on television omimmasta logiikasta, ikään kuin välineen itsensä myyttisestä kyvystä muokautua arkielämän vaateisiin.

Korostaessaan tv- virran luonnetta jaksottuneena mutta muuten eriytymättömänä kuvallis- sanallisena aineksena Ellis käyttää koko ajan myös lajityyppitermejä. Hän kuitenkin jättää — muiden virta- metaforaa hyödyntävien tutkijoiden tapaan — asettamatta kysymyksen virran ja lajityypin suhteesta, ts. siitä, että kaikesta oletetusta virta-

maisuuudesta huolimatta sekä tv:n ohjelmisto että tv:n katselu ovat — ainakin toistaiseksi — samalla vahvasti genreytyneitä (ks. kuitenkin Waller 1988).

Virran karikot

Klaus Bruhn Jensen kollegoineen tarttuu tuoreessa tutkimuksessaan (Jensen et al. 1994) empiirisesti Williamsin ajatukseen television katselusta virtana. He (mt., 1) ihmettelevät, ettei virran tärkeäksi tunnustettua ja teoreettisesti paljonkin luodattua käsitettä ole toistaiseksi juurikaan sovellettu selvitetessä, miten yleisö vastaanottaa, kokee ja käyttää television tarjontaa. Eurooppalaisen television saadessa yhä virtamaisempia piirteitä tällainen tutkimus on heistä mitä tärkeintä jo viestintäpoliittisista syistä (mt., 1, 13). Jensenin et alin oma tutkimus kohdentuu siihen, miten ja miksi tanskalaiset katsovat televisiota (mt., 1).

Täsmentääkseen ja eriyttääkseen Williamsin virran määrittelyä empiirisen tutkimuksen tarpeisiin Jensen et al. (mt., 2-3) tekevät erottelun *kanavavirtaan*, *katsojavirtaan* ja *supervirtaan*. Kanavavirta viittaa tietyn yksittäisen televisioaseman lähettämään sarjaan (sequence) ohjelmajaksoja, mainoksia ja ennakkotiedotuksia. Katsojavirta puolestaan koostuu valinnoista, jotka katsoja tekee yhden illan kuluessa saatavillaan olevien kanavien tarjonnasta (kanavavirroista). Periaatteessa katsoja voi tehdä millaisia kanavavalintoja ja -vaihtoja tahansa milloin tahansa katselunsa kuluessa. Supervirta taas tarkoittaa katsojan saatavilla olevan kaiken mahdollisen tarjonnan kokonaisuutta. Juuri supervirta on Jensenin et alin (mt., 3) mielestä muuttanut radikaalisti muotoaan Euroopassa ja Pohjoismaissa 1980-luvulta alkaen vaikuttaen samalla kanavavirtoihin ja epäilemättä myös katsojavirtoihin.

Jensen hyödyntää ”edelleen kehiteltyä virran käsitettä” myös omassa, yhdysvaltalaisen yleisön television katselua koskevassa empiirisessä tutkimuksessaan (Jensen 1995, 10; myös Jensen 1994). Tämä tutkimus poikkeaa ainakin yhdessä mielenkiintoisessa suhteessa Jensenin et alin tutkimuksesta. Nimittäin siinä missä Jensen (1995, 108) itse haluaa tarkastella kriittisesti sitä, ”missä määrin katsojien voidaan sanoa valikoivan virtansa itsenäisesti”, Jensenin et alin tutkimuksesta tämä kriittinen näkökulma puuttuu. Sen sijaan siinä omaksutaan ’etnografinen’ lähtökohta ja korostetaan arkielämän ensisijaisuutta televisioon nähden. En mene tässä Jensenin oman tutkimuksen yksityiskohtiin, sillä otsikostaan huolimatta se sanoo hyvin vähän, jos mitään, ’television vastaanotosta virtana’. Käytännössä Jensen siinä erittelee ’videoituja katsojavirtoja’ teksteinä.

Jensen et al. tutkivat katsojavirtaa siis ennen muuta tarkastelemalla, miten tutkittavissa kotitalouksissa valittiin katsottavat kanavat sekä miten niissä liikuttiin kanavien välillä.⁹ Se että kaikissa tutkittavissa talouksissa katsottiin tutkimusillan aikana useampia kanavia, osoittaa Jensenin et alin (mt., 5) mielestä, että niissä ”todellakin katsottiin televisiota virtana”.

Jensen et al. (mt., 7) muistuttavat kuitenkin, että ’television katsominen’ ei ole sosiaalisesti yhtenäistä toimintaa vaan perheiden sisällä ja niiden kesken ilmeni suuria eroja tavoissa, joilla televisiota vastaanotetaan. Laadullisten haastattelujen perusteella he (mt., 8-9) mm. erottavat kolme vastaanoton kulttuurista muotoa: hedonistisen, mo-

ralistisen ja pragmaattisen.

Kiinnostavaa Jensenin et alin empiirisessä tutkimuksessa on, että sen tulokset eivät niinkään anna täsmällisempää kuvaa television katselusta virtana kuin tuntuvat puhuvan lähes järjestelmällisesti television katselun virtamaisuutta vastaan — ainakin sellaisena kuin Williams sen ymmärtää. Jensen et al. (mt., 5) esimerkiksi havaitsivat, että katsojilla on ensisijaisia kanavia, varakanavia ja ylijäämäkanavia. Pääsääntöisesti ensinmainittuihin kuuluivat kansalliset kanavat, satelliittikanavien toimittaessa varakanavien virkaa. Edelleen tutkittavat katsoivat televisiota ennalta suunnitellusti, etenkin kansallisten kanavien kyseessäollessa. Satelliittikanavien katsominen sitävastoin oli spontaanimpaa (mt.). Kanavavalintoja ja -vaihtoja tehtiin ainakin kahdella toisistaan poikkeavalla tavalla: yhtäältä kanavaa vaihdettiin yksittäin ja keskittyneesti ja toisaalta kanavilla hypeltiin (mt.). Kanavan valitsemista mutkistaa Jensenin et alin mielestä erityisesti se, että katsojilla näyttäisi olevan 'sisäistetty aikataulu', jonka pohjalta valinnat tehdään. Toisin sanoen hyvin usein katsojat yksinkertaisesti tietävät, mitä miltäkin kanavalta milloinkin tulee ja toimivat sen mukaan. Etenkin katsojat, joilla oli pääsy monille eri kanaville, organisoivat katsomistaan 'sisäistetyin aikataulun' perusteella. (mt., 6)

Jensenin et alin empiirisen tutkimuksen tulokset piirtävät television katselusta siis monessa mielessä hyvin toisenlaisen kuvan kuin Williamsin virtamaisen katselun ajatus ehdottaa. Katsojat eivät uppoudu television virran vietäviksi puolittain vastoin tahtoaan vaan päinvastoin, katselu on hyvinkin tietoista ja suunnitelmallista toimintaa. Edelleen eurooppalaisen television virtamaistuminen, ts. tarjolla olevien kaupallisten kanavien määrän ja sen myötä televisiotarjonnan lisääntyminen sekä television ilmaisukielen muuttuminen eivät ole ainakaan toistaiseksi tuottaneet oletettua katselun virtamaistumista (ks. myös Larsen 1992). Näyttäisi pikemminkin siltä, että katsojat ovat kehittäneet erilaisia taktiikoita luoviakseen mielekkäästi television yhä paisuvan tarjonnan keskellä.¹⁰

Koko virran idean kannalta erityisen kiinnostava on Jensenin et alin huomio, että ns. spontaani katselu, jossa puikkelehditaan kanavalta toiselle hyvin nopeasti, on ajatuksettoman selailun sijasta erittäin pitkälle vietyä kognitiivista toimintaa, joka edellyttää suurta taitoa erottaa toisistaan lajityyppejä ja ohjelmia (mt., 7). Tämä ei tue Ellisin käsitystä, että lajityypillä ei olisi osuutta vastaanoton jäsentäjänä vaan että televisiota katsotaan irrallisten merkitysjaksojen kokoelmana tai sarjana. Päinvastoin, Jensenin et alin tutkimuksen perusteella genretietous näyttäisi olevan katsojille yksi keskeinen keino merkityksellistää ja hallita television tarjontaa. Vaikkeivät Jensen et al. otakaan asiaa esiin, on ilmeistä että katselun tällainen eriytyneen luonne edellyttää myös ohjelmiston genreytymistä. (vrt. Morley 1993, 16)

Oman lukunsa Jensenin et alin tutkimissa katsojavirroissa muodostivat televisio-utiset, jotka osoittautuivat tärkeäksi solmukohdaksi katsojien organisoidessa vastaanottoaan. Uutislähetykset tarjosivat monille katsojille vakiintuneen viitepisteen television katselun järjestämisessä. (mt., 6) Tv- uutisten pistäminen kuin poijuna esiin television ja sen katselun virrasta on jälleen yksi osoitus sekä tarjonnan genreytymisestä että katsojien genretajusta, jotka virran kielikuva hukuttaa näkyvistä. Samalla uutisten tällainen rooli pitää pinnalla kysymystä katsojien ja yksittäisten lajityyppien välisestä (valta)suhteesta.

Ylimalkaan Jensenin et alin tulokset antavat enemmän kuin aiheita kysyä, kuinka osuva virran kielikuva oikeastaan on luonnehdittaessa television katselua arkisena toimintana. Sinällään ne tukevat sitä teoreettisempaa kritiikkiä, jota Williamsin virran käsitteeseen on television vastaanoton osalta kohdistettu (esim. Laing 1991). Jensen et al. kuitenkin pitäytyvät ajatukseen katselun virtamaisuudesta. Heistä ne nimenomaisesti osoittavat, että ”virta on tärkeä aspekti television vastaanotossa” (mt., 13). Näin Jensen et al. jättävät huomiotta muun muassa, että Williamsille television katselu virtana on määntelmällisesti juuri sellaista ”homogeenista toimintaa”, jota se Jensenin et alin mielestä nimenomaisesti ei ole. Yksi ongelma Jensenin et alin tutkimuksessa onkin, että he esittävät oman täsmennyksensä Williamsin virran määrittelyyn keskustelematta lainkaan, miten tämä virran oikeastaan ymmärtää. Samalla sivuuntuu, että he itse asiassa puhuvat eri asiasta kuin Williams. Siinä missä tämä viittaa virralla ennen muuta television katselun *kokemukseen*, Jensen et al. viittaavat sillä katsojien kanavan valitsemis- ja vaihtamistoimintaan. Triviaalisuudessaan jälkimmäinen ei kerro paljontakaan siitä, miten television katselu koetaan saatika miten sen tarjontaa merkityksellistetään.

Huomion kiinnittäminen itse virran kielikuvan ongelmallisuuteen olisi ehkä saanut Jensenin et alin pohtimaan, missä mielessä television katselusta ylimalkaan on mielekästä puhua virtana tai, toisin ilmaisten, missä suhteissa television tarjonnan oletettu virtamaisuus oikeuttaa puheen myös television katselusta virtana. Jo sen huomaaminen, että television virta ja television katselun virta ovat analyyttisesti kaksi eri asiaa, olisi saattanut tarjota Jensenille et alille hedelmällisemmän lähtökohdan myös sen erittelemiseksi, ”miten katsojat tekevät erotteluja ja valintoja” (mt., 7).

Ristiriitaisuudessaan Jensenin et alin tutkimus on havainnollinen esimerkki siitä, miten kieli — ja eritoten metaforinen kieli — saattaa kulttuurin pitkän käden kannattelemana viedä puhujia suuntaan, johon he eivät välttämättä ole matkalla. Jensen et al. haluavat korostaa virran kielikuvalla sitä, että arkielämän kontekstissa televisiolla on toissijainen rooli — ”arkielämän virta ... on etusijalla television virtaan nähden” (mt., 13). Samalla ajatuksena on, että katsojat muodostavat jälkimmäisen virrasta edellisen virrassa omia katselun virtojaan aktiivisesti ja kekseliäästi (mt., 11). Paitsi että tässä kielikuvat ontuvat pahemman kerran — viittaahan virta viimeainituissa tapauksessa hyvin erilaatuisen ilmiöön kuin ensinmainituissa — virta- metaforan ylenpalttinen viljely tapahtuu yleisemmän kielitajun häilyvissä rajoissa, joissa ’arjen, television — ja katsojien — virrat’ latautuvat muun muassa edellä puheena olleilla fatalistisilla määreillä. Juuri täsmentämättömyydessään virran kielikuva pääsee lyömään korvalle Jensenin et alin väitettä, että katsojat käyttävät television tarjontaa tietoisesti ja suunnitelmallisesti. Jättäytymällä kulttuurisen kielikuvituksen varaan he tulevatkin julkilausuttujen ’etnografisten’ tarkoitustensa vastaisesti uusintaneeksi joukkoviestinnän ja yleisön suhteista käsitystä, joka ei juurikaan poikkea joukkoviestinnän haitallisia vaikutuksia kauhisteleiden maalailemista.

Merkitys virran vietävänä

Oleellista virta- metaforan kritiikissäni ei tietenkään ole vatvoa, käyttävätkö sitä joukkoviestinnän vastaanottoon soveltavat tutkijat kielikuvia jotenkin erityisen ontuvasti. Pyrkimykseni ei myöskään ole kiistää, etteikö television katseluun sisältyisi esimerkiksi Williamsin tarkoittamia virtamaisia piirteitä. Kaikista vähiten tarkoitukseni on vähätellä ajatusta arkielämän ensisijaisuudesta joukkoviestinnän vastaanotossa. Sitävastoin ajatukseni on, että se problematisoimaton tapa, jolla virta, arki ja joukkoviestinnän käyttö nykyään kytketään vastaanoton tutkimuksessa yhteen, on itse asiassa omiaan estämään arkielämän tärkeyden tutkimista siinä mielessä kuin sitä korostavat tähdentävät.

Ensiksikin virran kielikuva — korostaessaan arjen välitöntä ja ei- refleksiivistä kokemista — määrittelee inhimillisen toimijuuden tavalla, joka ei jätä tilaa tutkijoiden peräämälle aktiivisuudelle ja luovuudelle. Toiseksi kielikuva jäsentää television teknologiana ja kulttuurisena muotona eräänlaiseksi luonnonvoimaksi. Tällaisena television virta toki antaa yksittäiselle katsojalle mahdollisuuden vaikkapa kaukosäätimen avulla tapahtuvaan 'lainelautailuun' (tosin sopii aprikoida, kuinka osuvasti 'virta' kuvaa tällaista katselutoimintaa). Toisin sanoen virran kulkua voidaan eri tavoin kesyttää ja hyödyntää mutta sen alkulähteet, toimintaperiaatteet ja sisältöjen määräytyminen jäävät katsojien vaikutusvallan ja käsityskyvyn ulottumattomiin.

Voidaan tietysti kysyä, eikö ole yliammuttua väittää yhden kielikuvan horjuttavan perustavalla tavalla arkielämän ensisijaisuutta painottavan tutkimuksen julkilausuttuja aikeita. Sikäli kuin otetaan puolittainkaan vakavasti se konstruktivistinen ajatus, että kukin käsitteellinen — tai metaforinen — jäsenitys tuottaa kohteestaan tietynlaisen samalla kun se rajaa pois muita mahdollisia tapoja hahmottaa tuo kohde, vastaus on ei. Kun pannaan lisäksi merkille, että käsillä olevassa tapauksessa virta on eräänlainen ydin- tai avainmetafora, joka määrittää mistä tutkittavassa ilmiössä olennaisesti on kysymys, ei kielikuvan voiman korostaminen ole lainkaan liioiteltua. (vrt. Krippendorff 1995)

Virta — ymmärrettiinpä se sitten Williamsin tapaan katselukokemuksen piirteeksi tai Jensenin et alin lailla tv- kanavien valinnaksi ja vaihtamiseksi — tarjoaa hyvin kaupan lähtökohdan television katselun ja laajemmin joukkoviestinnän käytön erittelemiseksi. Molemmissa tapauksissa joukkoviestinnän merkityksellistämisen aspekti siivuuntuu ja huomio kohdentuu pelkästään katselun aktiin.¹¹ Samalla virta antaa itse käytöstä sängen suoraviivaisen kuvan esimerkiksi Williamsin korostaessa television virtamaisen katselukokemuksen kaoottista ja eriytymätöntä luonnetta.¹² Kaiken kaikkiaan television (ja laajemmin joukkoviestinnän) vastaanoton hahmottaminen virraksi jättää huomiotta ne moninaiset muut ulottuvuudet — kuten genretietouden — joita siihen sisältyy. Tämänhetkisessä yksipuolisuudessaan virran kielikuva ei tarjoakaan mahdollisuutta hahmottaa joukkoviestinnän vastaanottoa ja käyttöä sen kaikessa arkisessa mutkikkoudessa.

Typistetyimmillään joukkoviestinnän arkinen käyttö näyttäytyy Hermesin sammakkoperspektiivistä, joka sekä sulkee pois joukkoviestinnän tekstien merkityksellisuuden käyttäjille että määrittelee joukkoviestinnän käytön rutiinimaisuudessaan ja toissijaisuudessaan merkityksettömäksi toiminnaksi. Jälkimmäisessä tapauksessa

Hermes samastaa arkisten rutiinien huomaamattomuuden niiden merkityksettömyyteen. Tällöin sivuuntuu mm. se, että myös vastaanoton rutinoituneissa käytännöissä luodaan ja ylläpidetään — sekä kokemuksellisesti että kulttuurisesti — ”kansakunnan’ kaltaisia kuviteltuja yhteisöjä” (Morley 1993, 20; Morley & Silverstone 1990, 42-43).

Hermesin ’arjen epistemologian’ pohjalta on lisäksi vaikea muotoilla kysymystä joukkoviestinnän vallasta ja sen vastustuksen muodoista — puhumattakaan että voitaisiin tarkastella tapoja, joilla ihmiset aktiivisesti osallistuvat omaan alistukseensa (Grossberg 1995, 75- 76). Kiistämällä sekä tekstuaalisen merkityksen merkityksen että rutiinien merkittävyyden Hermes torpedoi tehokkaasti vastarinnan mahdollisuuden vastaanotossa ja kritiikin mahdollisuuden sen tutkimuksessa. Esimerkiksi uutisreseption kriittiselle tutkimukselle hänen propagoimansa käsitys joukkoviestintävälineistä kodinkoneina muiden kodinkoneiden joukossa ei näin tarjoa kovin paljon eväitä. Samalla tämä käsitys jättää huomiotta sen, että teknologiaan sinänsä sisältyy oma merkitysulottuvuutensa.¹³

Esitetty kritiikki on esimerkiksi uutistutkimuksen osalta kuitenkin mahdollista pyrkiä kiistämään. Voidaan nimittäin ajatella, että Hermesin ohjelma, joka ei sitoudu uutisgenren asemaan lajihierarkian huipulla, on itse asiassa omiaan horjuttamaan uutisen ’ylivaltaa’ tehokkaammin kuin tarkastelut, jotka siitä lähtevät. Ottamalla uutisgenren (yhteiskunnallisen) merkittävyyden annettuna jälkimmäiset — olipa niiden ote kuinka kriittinen tahansa — viime kädessä legitimoivat sen erityisaseman aina uudesta (vrt. Krippendorff 1995, 110, 129- 130). Olkoonkin että tällaisessa väitteessä on tiettyä perää, se ei silti poista Hermesin sammakkoperspektiivin ahtautta. Sen näkökulmasta ei esimerkiksi ole mitään ihmettelemisen aihetta siinä, että kansallisten televisiuutisten päälähetys vetää ainakin Pohjoismaissa jatkuvasti suuren osan aikuisväestöstä vastaanotinten ääreen huolimatta siitä, että uutisten katselu saatetaan kokea itsessään ikävyyttäväksi ja turhauttavaksi (ks. esim. Hagen 1992).¹⁴ Tarpeen ei ole kummastella sitäkään, että kansallisten uutisten suosio ei ole rajummin notkahtanut, vaikka televisiossa on tätä nykyä tarjolla uutisia lähes joka kanavalta miltei mihin kelloaikaan hyvänsä. Hermesille kyse on rutinoituneesta tavasta, jolla ei ole katsojille merkitystä ja jota he eivät kykene reflektomaan. Vastaavasti uutisten tutkimustilanteessa synnyttämä ’kansalaisuuspuhe’ näyttäytyy sammakkoperspektiivistä pelkäksi retoriikaksi, joka ei ilmennä uutisgenren erityistä valtaa suhteessa yleisöön vaan pelkästään peittää näkyvistä uutisten arkisen käytön todellisen merkityksettömyyden. Vaikka näissä ajatuksissa on oma järkensä, ne jättävät ilmaan joukon vastausta kaipaavia kysymyksiä, kuten ’miksi ihmiset harrastavat tv- uutisten katselun merkityksentöntä toimintaa?’ tai ’miksi uutisten katselusta ylimalkaan on muodostunut heille tapa?’ ja ’miksi he tuottavat ’kansalaisuusretoriikkaa’, kun tästä merkityksettömästä tavasta tulee julkisesti puhe?’.

Lopulta jää myös kysymään, kuinka emansipatorisena voidaan pitää Hermesin tutkimusohjelmaan sisältyvää pyrkimystä päästää esiin joukkoviestinnän arkisesta käytöstä kertovia ääniä, jos tämä pyrkimys perustuu arkisen toiminnan ja toimijuuden luonteen ymmärtämiseen niin deterministisesti kuin hänen ’arjen epistemologiansa’ pohjalta on laita. On vaikea kuvitella, millä tavoin tällaisesta ahtaasta positiosta tuotet-

tu haastattelupuhe esimerkiksi kyseenalaistaisi vallitsevia lajityyppihierarkioita — sen enempää ihmisten omissa silmissä kuin laajemmin kulttuurisesti.

Toisin kuin Hermes, joka (tässä numerossa) toteaa, että arkielämää ja arkisia merkitysprosesseja ei ole tarpeen pohtia, näkisinkin, että joukkoviestinnän vastaanoton tutkiminen on keskeisesti myös teoreettinen kysymys, sillä tapa jolla vastaanotto käsitteellisesti ymmärretään hahmottelee rajat myös sille, millaisena sitä voidaan tarkastella. Nämä rajat tulevat näkyviin esimerkiksi — kuten Jensenin et alin tutkimus osoittaa — tavoissa, joilla tutkijat tulkitsevat ihmisten toimintaa ja heidän haastattelu-puhettaan.

Sananen yleisöjen tuottamisen politiikasta

Tavoilla, joilla tutkimus käsitteellistää kohteensa on tutkimuspoliittisten implikaatioiden lisäksi myös laajemmat yhteiskuntapoliittiset seuraamuksensa. 'Yleisön', 'television katselun' jne. akateemiset jäsenyykset tuottavat ja pitävät osaltaan yllä julkisia mielikuvia siitä, mistä näissä ilmiöissä on kyse. Näin ne ovat vaikuttamassa niihin päätöksiin, joita joukkoviestintäteollisuus yhtäältä ja viranomaiset ja poliitikot toisaalta tekevät koskien esimerkiksi television tulevaa kehitystä.¹⁵ Tältä kannalta on kaikkea muuta kuin yhdentekevää, millaisiksi 'kuvitelluiksi objektiksi' joukkoviestinnän yleisö ja vastaanotto akateemisissa diskursseissa hahmotetaan. 'Yleisöhahmotelmien' (Allor 1995) merkitystä ei ainakaan vähennä se, että katsojilla itsellään ei ole — sen enempää kansallisesti kuin eurooppalaisella tasollakaan — omaa edustajaa, jonka sana painaisi institutionaalisesti (ks. Porter 1995, 17- 18, 22).

Päätän artikkelini olemalla eri mieltä Jensenin et alin (1994, 13) kanssa, kun he suosittavat "virtanäkökulman" ottamista eurooppalaisen television uudistamista koskevan viestintäpoliittisen keskustelun pohjaksi. Pikemminkin kaivataan vaihtoehtoja tälle näkökulmalle ja sen ainakin nykymuodossaan uusintamalle käsitykselle yleisöstä, joka tyytyy kuuliaisesti siihen, mitä sille annetaan.

Viitteet

1. Eräiden mediaetnografien mielestä termiä 'etnografia' on joukkoviestinnän tutkimuksessa viljelty jo niin ahkerasti, että siitä on tullut yksi oppialan pahoinpidellyistä iskusanoista (ks. esim. Lull 1988, 242).
2. Hermesin lähestymistapaa yhdistää käyttötarkoitustutkimukseen ainakin se, että myös hänellä teksti määriytyy 'tyhjäksi astiaksi', jonka merkitys määräytyy ennen muuta tarkoituksesta, johon sitä käytetään (ks. esim. Hermes, mt., 29, 196).
3. 'Arjen epistemologiaa' voi pitää haasteena ennen muuta uutisreseption tutkimukselle. Tuntuuhan teesi joukkoviestinnän muotojen ja sisältöjen alistaisuudesta arjelle erityisen provokatiiviselta juuri suhteessa uutiseen, joka pitää 'merkityksellisyyden' karkisijaa — ainakin yhteiskunnallisella merkityksellä asiaa mitaten — toimittajien, yleisön ja tutkijoiden omaksumassa joukkoviestinnän lajityyppihierarkiassa.
Uutisten vastaanoton empiirisen tutkimuksen puolelta löytyy silti myös periaatteellista vastakaikua ajatukselle arjen ensisijaisuudesta suhteessa uutisgenreen (ks. Hagen 1992).

4. Ks. kuitenkin Fiske (1994, 7- 8), joka kuvatessaan tämän hetken kulttuuria diskurssien virraksi tai joeksi kiinnittää huomiota myös kielikuvan rajoituksiin.
5. Myös fenomenologisessa ajattelussa arkisen kokemuksen luonnehtiminen virtaamiseen liittyvin termein on tavallista. Esimerkiksi Husserl puhuu 'kokemuksen virrasta'. Virtamaisuudella fenomenologit haluavat kuvata sitä, ettei 'eletyssä kokemuksessa' yleensä pysähdytä refleктоimaan itse kokemista, vaan ajan virrassa ikään kuin soljutaan eteenpäin. (ks. Rogers 1983, 36- 39) Liittyessään keskeisesti ajan kokemiseen 'arjen virtaa' voi epäilemättä luonnehtia ns. ontologiseksi metaforaksi (Hellsten 1994, 75). Ks. Vilkkonen (1994, 273- 276) eräistä muista 'elämänkulkua' luonnehtivista metaforista.
6. Vrt. van Dijk (1988), joka nostaa esiin, miten Hollannin lehdistö käytti tulvimiseen liittyviä kielikuvia kertoessaan esimerkiksi tamilien 'pakolaisaalosta' maahan. Historiallisista syistä veden uhkaan kytkeytyvä metaforinen kielenkäyttö on Hollannissa hyvin yleistä.
7. Televisiotakin 'virtamaisempi' väline tässä mielessä on tietysti radio, jonka — metaforia sekoittaakseni — 'äänitapetti' on useammin läsnä 'yksityisten' tilojen lisäksi myös 'julkisissa' tiloissa, kuten tavarataloissa, ravintoloissa, linja- autoissa tai rakennustyömailla. Tutkijoissa radio ei kuitenkaan ole herättänyt yhtä kiihkeitä intohimoja kuin televisio. Radion arkisuudesta ks. esim. Mooresin (1988) historiallinen artikkeli. Ks. myös Alasuutari (1993, 73- 74), joka kiinnittää huomiota siihen, että televisio on jo osittain kehittynyt radiomaisuuden suuntaan — arkisuudessa "radio on joiltakin osin television tulevaisuus".
Suomalaisessa tutkimuksessa kysymys arjen ja television (sekä radion) suhteista on noussut esiin ennen muuta sosiologien ns. elämäntapatutkimuksessa, jota Yleisradio on ollut tukemassa (esim. Heikkinen 1986 ja 1989).
8. Juuri tätä virta- metaforiikan merkitysulottuvuutta käyttää tietoisesti kriittisesti hyväkseen esimerkiksi Gerbner, kun hän puhuu televisiosta yhtenä "kulttuurimme ensisijaisena valtavirtana" ja television yhdenmukaistavasta vaikutuksesta vastaanotossa "valtavirtavaiikutuksena" (ks. esim. Gerbner et al. 1994, 28).
9. Katsojavirran selvittämisessä Jensen et al. hyödynsivät muun muassa ns. käänteistä videota, ts. tutkittavissa kotitalouksissa televisio ja video kytkettiin toisiinsa niin, että jälkimmäinen rekisteröi katsojien illan aikana tekemät kanavavalinnat ja - vaihdokset.
10. Kanavilla liikkumista suomalaisissa kaapelitalouksissa on tutkinut Keränen (1992). Yksi hänen tuloksiaan on, että kaukosäädin selittää keskeisesti kanavanvaihtojen useutta, ts. kanavilla 'pujotellaan' tai 'sukkuloidaan' huomattavasti vähemmän, jos taloudessa ei ole kaukosäädintä. Keränen (mt., 41) katsoo, että 'kanavapujottelu' on sinällään yksi tapa hallita yhä runsaammaksi ja kaoottisemmaksi käyvää kulttuuristen tekstien tarjontaa.
11. Mielenkiintoista on, etteivät Jensen et al. kiinnitä huomiota tähän rajaukseen, vaikka Jensen on joukkoviestinnän reseptiteorian kehittämisessään korostanut nimenomaisesti merkityksellistämisen prosesseja.
12. Vrt. esim. Nelsonin (1989) empiirinen tutkimus, jossa television katselun kokemusta tutkittiin "kehollisten käytäntöjen monimutkaisena kokonaisuutena" (mt., 389).
13. Silverstone (1990, 178- 180, 189) puhuu joukkoviestintävälineiden 'kaksoisartikulaatiosta' tarkoittaen sitä, että ne muista kodinkoneista poiketen sekä kantavat merkityksiä että ovat itessään — teknologiana — merkityksellisiä (ks. myös Morley & Silverstone 1990, 49).
14. Hietala (1991, 5) tosin tekee tv- uutisten suurista katsojaluvuista sen päätelmän, että "uutisten katsominen koetaan nautinnollisena".
15. Yksittäisistä lajityypeistä puhuttaessa kiinnostava on eritoten televisiouutisten tulevaisuus. Kuten esimerkiksi Larsen (mt., 126- 127) tuo esiin, kansainvälisen uutistarjonnan lisääntymisestä huolimatta kansallisten, julkisen palvelun tv- uutisten suosio ei ole Pohjoismaissa mainittavasti horjunut. Suosion taustalla keskeisesti oleva 'kansallisen tuttuuden' veto voima pätee sinällään myös moniin fiktiivisiin lajityyppeihin (ks. esim. Lee &

Heup Cho 1990, 42- 43).

Oma kysymyksensä on, miten yksinomaan uutistarjontaan keskittyneet kanavat, kuten CNN tai Sky News, jatkossa vaikuttavat julkisten tv- yhtiöiden uutistuotantoon. Larsenin (mt., 140- 141) kanta on tältä osin pessimistinen. Hän uskoo, että vaihtoehtojen etsimisen sijasta yhtiöt vastaavat kilpailuhaasteeseen mukautumalla ylikansalliseen malliin niin pitkälle, että mm. tv- uutisten muotokieltä muutetaan sen mukaiseksi.

'Yhteiseurooppalaisena' vastausyhtymänä kansainväliseen uutiskilpailuun voidaan pitää Euronews- projektia, jossa Yleisradiokin on mukana. Ainakaan toistaiseksi projektiin osallistuminen ei kuitenkaan ole kiinnostanut kovin monia Euroopan maita. (ks. Hjarvard 1993)

KIRJALLISUUS

- Alasuutari, Pertti (1993) Radio suomalaisten arkielämässä. Helsinki: Yleisradio/Tutkimus & Kehitys. Tutkimusraportti 3.
- Allor, Martin (1995) The Politics of Producing Audiences. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Ang, Ien (1985) Watching Dallas: Soap opera and the melodramatic imagination. London/New York: Methuen.
- Carragee, Kevin M. (1990) Interpretive Media Study and Interpretive Social Science. *Critical Studies in Mass Communication* 7(2), 81- 96.
- Drotner, Kirsten (1994) Ethnographic Enigmas: 'The Everyday' in Recent Media Studies. *Cultural Studies* 8(2), 341- 357.
- Ellis, John (1992) Visible Fictions. London: Routledge. (Revised edition).
- Evans, William (1990) The Interpretive Turn in Media Research: Innovation, Iteration, or Illusion? *Critical Studies in Mass Communication* 7(2), 147- 168.
- Fiske, John (1994) Media Matters: Everyday Culture and Political Change. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Gerbner, George & Gross, Larry & Morgan Michael & Signorielli, Nancy (1994) Growing Up with Television: The Cultivation Perspective. Teoksessa: Jennings, B. & Zillmann, D. (eds.) *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Ass., 17- 41.
- Grossberg, Lawrence (1995) Cultural Studies Vs. Political Economy: Is Anyone Else Bored with this Debate? *Critical Studies in Mass Communication* 12(1), 72- 81.
- Hagen, Ingunn (1992) News viewing ideals and everyday practices: the ambivalences of watching *Dagsrevyen*. University of Bergen, Department of Mass Communication. Report 15.
- Heikkinen, Kalle (toim.) (1986) Kymmenen esseettä elämäntavasta. Lahti: Oy Yleisradio Ab.
- Heikkinen, Kalle (toim.) (1989) Elämää kuvavirrassa. Helsinki: Tammi.
- Hellsten, Iina (1994) Suomen tie europerheen jäseneksi: Metaforien näkökulma journalismin tutkimukseen. *Tiedotustutkimus* 17(4), 74- 86.
- Hermes, Joke (1995) Joukkoviestinnän merkityksellisyys elämänmenossa (Joke Hermesin haastattelu/Seija Ridell). *Tiedotustutkimus* 18(3).
- Hermes, Joke (1993a) Easily put down. Women's magazines, readers, repertoires and everyday life. Ph.D. Dissertation. University of Amsterdam. Department of Communication.
- Hermes, Joke (1993b) Media, Meaning and Everyday Life. *Cultural Studies* 7(3), 493- 506.
- Hietala, Veijo (1991) Tv- uutiset viihteenä ja populaarikulttuurina. *Tiedotustutkimus* 14(1), 5- 12.
- Hjarvard, Stig (1993) Pan- European Television News: Towards A European Political Public Sphere? Teoksessa: Drummond, Phillip & Paterson, Richard & Willis, Janet (eds.) *National Identity and Europe. The Television Revolution*. London: BFI, 71- 94.
- Jensen, Klaus Bruhn (1987) Qualitative Audience Research: Toward an Integrative Approach to Reception. *Critical Studies in Mass Communication* 4(1), 21- 36.
- Jensen, Klaus Bruhn (1988) Answering The Question: What is Reception Analysis? *Nordicom Review* 1, 3- 5.
- Jensen, Klaus Bruhn (1991) Reception Analysis: mass communication as the social production of meaning. Teoksessa: Jensen, Klaus Bruhn & Jankowski, Nicholas, W. (eds.) *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. London/New York: Routledge, 135- 148.

- Jensen, Klaus Bruhn (1994) Reception as flow: the 'new television viewer' revisited. *Cultural Studies* 8(2), 293- 305.
- Jensen, Klaus Bruhn (1995) *The Social Semiotics of Mass Communication*. London etc.: Sage.
- Jensen, Klaus Bruhn & Schröder, Kim Cristian & Stampe, Tine & Søndergaard, Henrik & Topsøe-Jensen, Jørgen (1994) Super Flow, Channel Flows and Audience Flows. *Nordicom Review* 2, 1- 13.
- Keränen, Jari (1992) *Kanavapujottelua massakulttuurissa*. Helsinki: Yleisradio, Tutkimus & Kehitys.
- Krippendorff, Klaus (1995) Undoing Power. *Critical Studies in Mass Communication* 12(2), 101- 132.
- Laing, Stuart (1991) Raymond Williams and the cultural analysis of television. *Media, Culture & Society* 13(2), 153- 169.
- Larsen, Peter (1992) More than just images: the whole picture. News in the multi channel universe. Teoksessa: Skovmand, Michael & Schröder, Kim Christian (eds.) *Media Cultures: Reappraising Transnational Media*. London/New York: Routledge, 124- 141.
- Lee, Minu & Heup Cho, Chong (1990) Women watching together: An ethnographic study of Korean soap opera fans in the US. *Cultural Studies* 4(1), 30- 44.
- Lull, James (1988) Critical Response: The Audience as Nuisance. *Critical Studies in Mass Communication* 5(3), 239- 243.
- Moore Shaun (1988) 'The box on the dresser': memories of early radio and everyday life. *Media, Culture & Society* 10(1), 23- 40.
- Morley, David (1992) *Television, Audiences & Cultural Studies*. London: Routledge.
- Morley, David (1993) Televisiota ei ole (David Morleyn haastattelu/Seija Ridell & Risto Kunelius). *Tiedotustutkimus* 16(2), 14- 20.
- Morley, David & Silverstone, Roger (1990) Domestic communication — technologies and meanings. *Media, Culture & Society* 12(1), 31- 55.
- Nelson, Jenny (1989) Eyes Out of Your Head: On Televisual Experience. *Critical Studies in Mass Communication* 6(4), 387- 403.
- Porter, Vincent (1995) The New European Order for Public Service Broadcasting. *Alustus Tampeereen yliopiston tiedotusopin laitoksen Erasmus- seminaarissa* 31.8- 1.9. 1995.
- Rogers, Mary F. (1983) *Sociology, ethnomethodology, and experience: A phenomenological critique*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schröder, Kim Christian (1994) Audience semiotics, interpretive communities and the 'ethnographic turn' in media research. *Media, Culture & Society* 16(2), 337- 347.
- Silverstone, Roger (1988) *Television Myth and Culture*. Teoksessa: Carey, James W. (ed.) *Media, Myths, and Narratives*. Newbury Park etc.: Sage, 20- 47.
- Silverstone, Roger (1989) Let us then Return to the Murmuring of Everyday Practices: A Note on Michel de Certeau, *Television and Everyday Life*. *Theory, Culture & Society* 6(1), 77- 94.
- Silverstone, Roger (1990) *Television and Everyday Life: Towards an Anthropology of the Television Audience*. Teoksessa: Ferguson, Marjorie (ed.) *Public Communication: The New Imperatives*. London etc.: Sage, 173- 189.
- van Dijk, Teun A. (1988) Semantics of a Press Panic: The Tamil Invasion. *European Journal of Communication* 3(2), 167- 187.
- Vilko, Anni (1994) Homespun life: metaphors on the course of life in women's autobiographies. *Cultural Studies* 8(2), 269- 277.
- Waller, Gregory A. (1988) Flow, Genre, and the Television Text. *Journal of Popular Film & Television* 16(1), 6- 11.
- Williams, Raymond (1975) *Television: Technology and Cultural Form*. New York: Schocken Books.